

Suomen *rahe*: *raheen* sanasta

Lönnrotin sanakirjassa on kaksi *rahe* -sanaa, joista toinen (kirjoitetaan myös *rahje*, dial.) kuuluu genetiivissä *rahkeen*, toinen taas *raheen*. Jälkimmäinen merkitsee talvinuottaa, jolla pyydetään kalaa jään alta. Lönnrot mainitsee puheentavat *käydä raheella* ja *mennä l. lähteä raheelle* sekä sanat *rahenuotta* (Lisäv.), *rahi* ja *rahia* = *rahe*. *Rahin* tuntee jo Ganander; *menen rahille* far på winter not ijs. Hänen mukaansa sana on hämäläinen. Ekmanin (Tunkelon) Suo-

men kielen keräily-sanastossa luetaan seuraavaa: *olla rahe|ella, -illa; mennä rahe|elle, -eille; rahe|ellinen, -eton, -köysi, -nuotta, -risa*. U. T. Sirelius mainitsee teoksessaan Suomalaisten kalastus, ss. 229, 233, yhdyssanat *raheapajat, raheveto, rahepyynti*; ei ole kuitenkaan varmaa, että ne kaikki olisivat täysin kansanomaisia. Ahti Rytönen kertoo kirjassaan Tuohitorven mailta, ss. 148—165, *rahenuotasta* ja *rahenuotalla* käynnistä Pielavedellä.

Sanakirjasäätiön »päälippaasta» olen saanut *rahe* -sanana nykyisestä tai tuonnoisesta levinneisyydestä useita tietoja¹:

Rahe, part. *rahetta* Hart, *raheella* Oriv, *raheelle* KemJ.

Rahevanto Antt, *rahelävet* (= avannot) Län, *raheveto* Antt, SuomN.

Rahenuotta Eno, Kaav, Kont, Ilo, PieJ; Antt, EnoK, Hir, Jor, Juv, Kart, Kuop, Lep, Muu, Nil, Piek, PieV, RanS, Rii, Son, Sul, SuomN, VirS; Hart, Han, Jyv, Kars, Konn, KuhL, Lau, SaaJ; Län, Oriv, Ruov, Virr, Äht; SuoS, KemJ, Rov; Kont: *rahenuotta* ohuen jään aikana, myöhemmin *jäänuotta*. *Rahenuotanveto* Han, Lep, Son.

Verbin *rahoa, rahotaan* 'jään alta (»jäiseltä») nuottaa vetää' mainitsee Ilmari Calamnius (Kianto) Suomussalmelta (Vir. 1897, s. 111).²

Po. sanapesye näyttää puuttuvan Etelä-Suomesta ja maan länsiosista Tornionjoelle saakka. *Rahi* ja *rahia* -muotoja ei ainakaan Sanakirjasäätiön »päälipas» tunne.

Karjala-aunuksen murteissa *rahe* on melko laajalle levinnyt:

rahe, gen. *rahien* Ilo, KorS, (adess. *rahiel*) Sui; (gen. *rahien*) Repola; (*lähemmä rahiella*) Jyskyjärvi, (*käyvä rahiella*) Pistojarvi, Vuokkiniemi, (gen. *rahien*) Uhtua, (*rahe* talvinuotan v e t o, Rukajärvi, Tunkua), *rahenuotta* Jyskyjärvi, Tunkua, Vuokkiniemi, *rahekokka* käsälä, Tunkua. Karjala-aunuksen taivutus *rahe: rahien* todistaa sanan johdetuksi verbistä. Verbin *rahuo* (< *rahoa*, kuten SuoS) tuntevatkin useat Vienan murteet: Jyskyjärvi, Rukajärvi, Tunkua, Uhtua ja Vuokkiniemi. Sana on lainautunut venäjäänkin, kuten Jalo Kalima on osoittanut: *ragotat* fische fangen Arch. Kem (in den von kareliern bewohnten gegenden), s. Podv(ysofskij).³

Myös lappalaiset näyttävät jo aikoja sitten osanneen kalastaa talvinuotalla. Tätä tarkoittanee C. Alanuksen v. 1639 Kemin-Lapissa tekemä havainto: »wankar och om wijntertijdh Stoora Sijkar, them the med Rôtebast noot fängadhe till nödtorften.»⁴ Inarinlapiksi *rahe* on *jieŋa-nuott^e I*, so. *jäänuotta*; nimitys *jäänuotta* 'isnot' esiintyy Lönnrotin sanakirjassakin ja mm. Abel

¹ Seuraavassa käytettävistä pitäjännimien lyhennyksistä ks. Vir. 1950, s. 427.

² Verbin *rahata* 'vetää talvinuottaa' ilmoittaa eräs Ristijärven mies kuulleensa käydesään Taivalkosken Piston kylässä (Sanakirjasäätiön kok.), mutta tiedonanto kaipaa varmennusta.

³ JALO KALIMA Die ostseefinn. lehnwörter im russischen, s. 194.

⁴ J. FELLMAN Handlingar och uppsatser angående Finska Lappmarken och lapparne I, s. 318.

Klamin kirjasessa Piirteitä kalastuksen harjoittamisesta Wirolahden pitäjässä (1893), s. 56. Sitä vastoin koltat ja kuolanlappalaiset ovat rahepyyntinsä omaksuneet karjalaisilta, jota todistavat lainasanat *rāχ'χ'ed*, 1 p. sg. pres. *rāχ'χ'am* (Nuortijärvi) ja *rāχ'χ'e^d*, *rāχ'χ'am* (Kildin) 'rahoa' ja substantiivit *rāχ'χ'-nūūt* (Kildin) 'rahenuotta', venäläisen lapintutkijan Endjukovskijn muistiinpanema *tal'va kul' rahe* 'talvikalastus' ja Kustaa Vilkinson ent. PetSAMON alueen Suonikylässä kuulema *raeh-lāp'* 'talviapaja'; todennäköisesti kahdessa jälkimmäisessäkin tapauksessa *h* on ollut liudentunut, vaikka se on muistiinpanijoilta jäänyt havaitsematta.

Miten on lapin *χ'χ'* selitettävä? Lapin kielessä on toinenkin, nuorehko *χ'χ'*:llinen lainasana, nim. *ḷāχ'χ'v^d*, *ḷāχ'χ'am* (Kildin; < *lahjoa*) 'lahjoittaa', *ḷāχ'χ'as* (< *lahjus*) 'lahja', l ā h j e l. l ā h e (pohjoislp., Nielsen) id. Tästä päätellen täytyisi myös lp. *rāχ'χ'ed* -sanana palautua *hj*:lliseen (pohjoisvienan-karjalaiseen) kantamuotoon. Voisi olettaa, että Lönnrotin mainitsemasta *rahiasta* olisi jossakin murteessa kehittynyt *rahja*.

Talvinuottausta on Suomessa historiallisten tietojen mukaan harjoitettu jo lähes puolen vuosituhannen aikana. »Pohjoissuomalaisen» (tarkoittaa osaa Lounais-Suomen asukkaista) talvinen silakanpyynti mainitaan jo v. 1480, järvessä käytetty talvinuotta 1500-luvun alkupuolella Vehmaan Apuljärvellä, suvi- ja talvinuotta 1534 Taivassalossa ja mm. talvinuotta 1543 Lemulla.¹ Ruotsista vastaavat tiedot ovat vielä vanhempia. Otto von Friesen kirjoittaa talvinuottauksesta: »meidän maakuntalaestamme on Södermanlannin laki ainoa, joka sen mainitsee ja antaa tätä kalastusta koskevia määräyksiä.» Esim. »Jos miehet vetävät talvinuottaa toisen kalavedessä ja heidät tavataan itse teossa, maksakoon koko nuottue sakkoo kolme markkaa.» »Käy selvästi ilmi, että talvinuottaus oli Södermanlannissa organisoitu suurkalastukseksi jo 1300-luvun alussa».² Mutta sitä harjoitettiin Ruotsissa muuallakin, esim. Olaus Magnuksen aikana mm. Mälaren-, Vänern- ja Vättern-järvissä.³

Rosenhane kertoo v. 1681 ilmestyneessä kirjassaan tarkasti talvinuottauksesta Södermanlannin Näshultan pitäjän järvissä. Kirjan nimi *Republica glacialis* (so. Jäinen valtio) johtui talvinuottakunnan lukuisista osakkaista, joiden johtajana toimi »kuningas». Nuotta oli iso ja yksistään avantojen sytemiseen tarvittiin 40—50 miestä. Nuottakunnan (*nootlage*) organisaatio oli suurin piirtein jo tuolloin samanlainen kuin myöhäisinä aikoina ja vielä

¹ KUSTAA VILKUNA Varsinaissuomalaisesta kansanomaisesta taloudesta, s. 44.

² Gustaf Rosenhanes *Republica glacialis*, Ett stycke svensk etnografi från vår stormakts-tid (Fataburen 1914, s. 213).

³ Mts. s. 214. Olaus Magnuksen teoksessa *Historia de gentibus septentrionalibus* (Rooma 1555, s. 712) on kuva, joka esittää talvinuotan vetoa kahden ratsun avulla.

nykyäänkin meillä Turun saariston vastaavissa yhteisöissä. Näyttää siltä, että talvinuottaus on jokseenkin sellaisenaan omaksuttu maahamme lännestä käsin, niinkuin itse *nuotta* -sanakin on ikivanha skandinaavinen laina, joka tavataan itämerensuomalaisissa kielissä vepsää myöten.

Rosenhanen kertomuksessa esiintyy usein sana *rå* (pl. *råår*), joka merkitsee 16—20 kyynärän pituista, kuoritusta kuusesta tehtyä, nuottaköyden uittamiseen avannosta toiseen käytettyä salkoa. Valkoista salkoa näki hyvin ohjata jään alitse niin kauan kuin jäälle ei satanut lunta. *Råkarlar* 'stångkarlar' uittivat salkoja, *råkrook* (pl. *råå krokar*) oli keksi, käsälä, salon ohjaamiseksi. S. T. S(chultze) mainitsee kirjassaan *Den Swenske Fiskaren* (1778) niinkään sanat *Råen*, *Rå-karlar*, *Rå-krokarne*, lisäksi *Rå-fälling* 'osa nuotanköyttä', *Rå-tiugan* 'väline (keksi), jolla salkoja kuljetetaan jään alla' ja *not rå* (= *Råen*).¹ Nykyruotsissakin on sanat *rå* 'uittosalko', *råkrok* 'käsälä' ja *råtyva* 'uittohanko'.²

Rå kirjoitettiin keskiaikana *ra*, *raa*. K. F. Söderwall, *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*: »*ra* (*raa*, pl. *raa*, *rar*, *roor*) 1) stång hvarvid jagntät fästes, 2) segelstång, rå, segelrå, 3) råmärke, rågång, gräns.» (Sanalla oli epäilemättä myös nuottasaloon merkitys.) E. Hellqvist, *Svensk etymologisk ordbok*: »*rå*, fsv. *rå* stång, isl. *rá*, ty. *rahe*, av germ. **rahō*«. Fr. Kluge—Alfred Götze, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*: *Rahe* < mhd. *rahe* Stange (< **rāhō*). — Tämän nojalla päättelisin, että pohjoisgermaanisessa muinaiskielessä on ollut sentapainen yhdyssana kuin **rahā-nōtā*³, joka on lainattu suomeen muodossa **raha-nōtta* (> *-nuotta*). E. A. Tunkelo on johtanut suomen sanan *raha* 'pälssdjur, skinn, penning, mynt etc.' samaan tapaan alku(pohjois)germaanisesta **skrahā* sanasta (> **skrahō* > *skrā* > *skrā*).⁴ **Rahanuotan* jälkikomponentti näyttäisi jääneen elliptisesti pois, samalla lailla kuin esim. *ruttotauti* lyheni *rutoksi* ja *kaskimaa kaskeksi*, ja **raha* itse saaneen 'talvinuotan' merkityksen. Verbi *rahoa* (karj. *rahuo*) tuntuisi olevan johdettu substantiivista **raha*, niinkuin *mela*: *melo*, *raha*: *rahoa* 'kihlata rahalla', *sauna*: *sauno*, *taika*: *taikoa*⁵, ja *rahe* johdettu verbistä **rahoa* (ks. ed. s. 105). *-e*-johdannaisia on olemassa eräistä muistakin *o*-vartaloisista verbeistä, esim. *aikoa*: *aie*, *katsoa*: *katse*, *kuroa*: *kure*⁶, *neuloo*: *neule*. Miten taas Lönnotin mai-

¹ Edellä main. von Friesenin kirjoitus (Fataburen 1914, ss. 216—221).

M. kirj. s. 221; NILS KEYLAND *Afbildningar af notredskap jämte några anteckningar om vinternotfisket i senare tid* (Fataburen 1914, ss. 236—7). — Talvinuottauksesta Tukholman saaristossa ks. AXEL SJÖBERG *Bland kobbar och skär*, s. 74.

³ Alkukomponentin suhteen ks. T. R. KARSTEN *Finnar och germaner. Folkmålsstudier*, s. 419: alkugerm. **raħa-*. Jälkikomponentin suhteen ks. s. 350.

⁴ Vanhaa ja uutta *raha* sanasta (Vir. 1915, s. 98). Tunkelo sanoo myös *nuotan* kuuluvan tähän vanhaan lainakerroksen (s. 99).

⁵ Ks. LAURI HAKULINEN *Suomen kielen rakenne ja kehitys I*, s. 267.

⁶ Mts. 164.

nitsemät *rahi* ja *rahia* (= *rahe*) ovat muodostuneet **rahasta*, sitä en pyri selittämään. Ehkäpä haluttiin välttää sekaantumista toiseen *raha* -sanaan.

Rá, rá on lainattu suomeen, kuten tunnettua, myös muodossa *raaka* 'rá, stång (salko), långt spö, segelstång, metspö' (Lönnrot).¹ T. E. Karstenin mielestä *k*-äänteellä on korvattu kantagermaaninen χ (= *h*).² Jos *raaka* on näin vanha laina, oudoksuttaa suomen pitkä *a* vastaamassa kantagerm. lyhyttä *a*:ta.

Skandinaavisella taholla *h* hävisi 1. ja 2. tavun rajalta vuoden 500 paikkeilla.³ Jos **raha, rahe* on peräisin tätä varhaisemmalta ajalta, ovat suomalaiset tunteneet talvinuotan jo ainakin 1500 vuotta. Mutta vielä vanhempaa on jääverkon käyttö. *Salko* ~ lp. *čuoľgo* merkitsee molemmissa kielissä 1) riukua, 2) verkon (suomessa myös nuotan) uittosalkoa. Toinen uittosalon nimitys on s. *valkki* 'lång påk l. stör för att skjuta fram nät under isen' > lp. *val^lkk^A*, g. *välk^A* (Paatsjoki), *vā^lk* (Kildin) 'salko verkon tai nuotan kuljettamiseksi jään alla'. Tästä on olemassa, omituista kyllä, myös *lg*:llinen muoto: *vā^lk^A*, g. *vā^lγ^ä* (Nuortijärvi), *val^lgá* (pohjoislp.; Nielsen) 'stang med hake el. krok i enden, særlig: stang som brukes till å føre fiskegarn under isen med'; (Friis) *valggam* (sama merkitys), vrt. s. *valkuin* (*valkain*?) 'stång' (Ganander), *valkain, -kaimen* 'stöt, påk' (Lönnrot). Mainittakoon vielä, että useissa pohjois- ja itälapin murteissa on omaperäinen, nähtävästi hyvin vanha jääverkon nimitys *juonás* (> s., murt. *juomus*).

Omistan kirjoitukseni kunnioittavasti rehtori J. Qvigstad'lle, jolla on erinomaiset ansiot germaanislappalaisten lainasuhteiden selvittelyn ja suomalaislappalaisen sanastonvertailun aloilla. Näiden tutkimusten yhteydessä hän tutustui v. 1893 koltanlapin murteisiin Näätämissä (Nejden) ja Paatsjoen suulla, missä hänellä oli kielimestari sekä Kolttakönkäältä että Nuortijärveltä. Rehtori Qvigstad aikoi matkustaa myöhemmin Kuolan-Lappiin, mutta erinäisistä syistä tämä suunnitelma jäi toteutumatta.

T. I. ITKONEN

¹ Ks. myös VEIKKO RUOPPILA Artikkeliluonnoksia Kansankielen sanakirjaan (Vir. 1948, s. 276).

² Finnar och germaner, s. 419.

³ Tunkelo Noreenin mukaan (m. kirj. s. 99).

Finn. *rahe* (Gen. *raheen*) 'Winterschleppnetz'.

Das finnische *rahe* (Gen. *raheen*) 'Winterschleppnetz, mit dem unter dem Eis Fische gefangen werden', karel. *rahe* (Gen. *rahien*) 'Winterschleppnetz', ist eine deverbale Ab-

leitung: karel. *rahoa, rahuo* 'das Winterschleppnetz ziehen' (>russ. Arch. Kem. *ragotal* 'fische fangen', s. Kalima MSFOu 44, S. 194).

Auch die Lappen fischen mit dem Winterschleppnetz, dessen Bezeichnung im Inarilappischen *jien̄a-nuotti* lautet (= »Eischleppnetz«, finn. »jäänuotta«). Die Skolte- und Kolalappen haben das Fischen mit diesem Fanggerät von den Kareliern übernommen, was die Lehnwörter *rā̄k̄k̄ed* (Nuortijärvi), *rā̄k̄k̄ed* (Kildin) 'das Winterschleppnetz ziehen' und *rā̄k̄k̄-nuott* (Kildin) 'Winterschleppnetz', *raeh-lāp'* (Suonikylä) 'Netzwurf im Winter' bezeugen.

Gustaf Rosenhane erzählt in seinem 1681 erschienenen Buch »Respublica glacialis« vom Ziehen des Winterschleppnetzes im Kirchspiel Näshulta in der Landschaft Södermanland in Schweden (s. Fataburen 1914, S. 213). In seinem Bericht erscheint häufig das Wort *rā* 'aus einer Fichte verfertigte Stange, mit der man den Strick des Schleppnetzes aus einer Wuhne in die andere schwemmte'. Auch im heutigen Schwedisch gibt es die Wörter *rå* 'Flösserstange', *råkrök* 'Haken der Flösserstange',

usw. Nach dem »Svensk etymologisk ordbok« von E. Hellqvist geht schwedisch *rå*, altschwedisch *rā* 'stäng', isl. *rá*, deutsch *Rahe* auf die germanische Form **rahō* zurück (vgl. Kluge-Götze, Etym. Wb. der deutschen Sprache s. v. *Rahe*). Der Verfasser vermutet, dass es in der nordgermanischen Ursprache ein zusammengesetztes Wort **rahā-nōtā* gegeben haben kann, das in der Form **raha-nōtta* (>-*nuotta*) ins Finnische entlehnt worden ist. Die zweite Komponente dieses zusammengesetzten Wortes, *nuotta*, ist dann in elliptischem Sprachgebrauch fortgelassen worden und das übriggebliebene **raha* hat die Bedeutung 'Winterschleppnetz' angenommen (vgl. *ruttotauti* >*rutto* 'Pest'). Das Verb *rahoa* 'das Winterschleppnetz ziehen' ist eine Ableitung von diesem Wort **raha* und *rahe* (Gen. *raheen*) 'Winterschleppnetz' wiederum eine Ableitung von dem Verb *rahoa* (vgl. *aikoa* 'beabsichtigen' ~ *aie* 'Absicht', usw.)

T. I. ITKONEN